

Българска академия на науките
Институт за изследване на изкуствата

РИЛСКИЯТ МАНАСТИР
– ИСТОРИЯ, ПАМЕТ,
ДУХОВНОСТ

Доклади от Международна научна конференция,
28 септември – 1 октомври 2017 г.
Рилски манастир.

Под патронажа на Негово Светейшество Неофит,
Български патриарх и Софийски митрополит

2018

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Институт
за изследване
на изкуствата

Форумът е реализиран с финансовата подкрепа на
Фонд „Научни изследвания“ при МОН по проект
„Музикално-ръкописното наследство на Рилския манастир.
Двуезични музикални ръкописи (гръцко-църковнославянски) –
дигитализиране и изследване“

Редакционна колегия:

Чл.-кор. Светлана Куюмджиева (отговорен редактор),
проф. д-р Вася Велинова, доц. д-р Елена Узунова,
проф. д-р Иван Желев

ISBN

† Н Е О Ф И Т
ПАТРИАРХ БЪЛГАРСКИ

ДО
УЧАСТНИЦИТЕ В МЕЖДУНАРОДНАТА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
„РИЛСКИЯТ МАНАСТИР –
ИСТОРИЯ, ПАМЕТ, ДУХОВНОСТ”

ВАШЕ ПРЕОСВЕЩЕНСТВО,
БОГОЛЮБИВИ ОТЦИ,
УВАЖАЕМИ УЧАСТНИЦИ В МЕЖДУНАРОДНАТА НАУЧНА
КОНФЕРЕНЦИЯ,

Щастливи и радостни сме, че отново светинята на цяла България – Рилската свeta обител приютава представители на научната общност, събрали се тук, за да споделят плодовете от своя изследователски труд, посветен на непреходното културно наследство на Православната ни църква. С вековната си история, с богатата си духовна и културно-историческа съкровищница манастирът на св. Йоан винаги е бил притегателен духовен център както нас българите, така и за нашите съседи, които винаги са виждали в лицето на Рилския пустинник свой верен небесен ходатай, а в основаната от него свeta обител – крепост на вярата и благовестието и светилник, въздигнат нависоко, за да огрява с лъчите си онези, които са в тъмнина.

Важна и високооценена от Църквата ни част от богатата съкровищница на светата Рилска обител са съхраняваните в нея музикални ръкописи, на които е посветено и това ваше събиране – като част от проекта „Музикално-ръкописното наследство на Рилския манастир. Двуезични музикални ръкописи (гръцко-църковнославянски)“.

Органична част от богослужението на Църквата, от общото дело на литургичната прослава на Всевишния Бог – на Неговото творческо, промислително и спасително дело, църковното песнопение винаги е било много повече от форма на музикално изкуство и изява на човешкия музикален и певчески гений. В него Църквата винаги е виждала още и особено важен дял

от онова най-добро, най-чисто и свято, което човекът е в състояние да принесе от себе си пред Бога: като благодарност към Него за всичките му щедрости и велика милост към цялото творение.

А това е и причината музикалното творчество в Църквата винаги да е надхвърляло тясно националните граници и поместните църковни традиции, бидейки духовен мост за общение на всички нас, православните, които, където да се намираме по света, славим и възпяваме Божието име според нашата православна богослужебна традиция, която се отличава с толкова много красота и дълбочина, и която е достигала, достига и днес най-големите си висоти тъкмо в духовно-аскетичната традиция на православния манастир.

Вярвам, че с подкрепата на нашето Министерство на образованието и науката, със съдействието на светата ни Църква и с неуморния ваш труд, през предстоящите дни ще бъдат осветлени много въпроси и теми, свързани с тази така важна част от нашето общо православно духовно и културно наследство: наследство, което е действително въпрос на „история, памет и духовност“ – каквото е и мотото на настоящата научна конференция. Православната ни Църква винаги е ценела високо вашата работа и е благославяла всяко ваше творческо усилие, насочено към още по-пълното разкриване на своите непреходни духовни и културни съкровища.

Бог да благославя Вас и Вашите трудове за прослава на Неговото свято име, да Ви укрепва в изследователските Ви усилия и всякога да Ви дарува Своята велика милост! На добър час!

С отеческа в Христа обич и благословение,

*+ Георги
Патриарх Български*

28.09.2017 г.

* Патриаршеският поздравителен адрес бе прочетен от Негово Високопреосвещенство Неврокопския митрополит Серафим

Ваше Високопреосвещенство, Ваше Преосвещенство,
Драги колеги,

Удоволствие за мен е да кажа няколко думи при откриването на нашата конференция „Рилският манастир – история, памет, духовност“. Тя е част от проект на тема „Музикално-ръкописното наследство на Рилския манастир. Двуезични музикални ръкописи (гръцко-църковнославянски)“, спонсориран от Фонд „Научни изследвания“ при Министерството на образованието и науката. Рилският манастир през повече от 10 вековното си съществуване винаги е бил водещ духовен и книжовен център. В народната памет той остава като една от най-съкровените светини, като пазител на българския дух, символ на знанието и книжовността. Ръкописната му сбирка е органически свързана с него и е извънредно ценна с това, че представя една от малкото хомогенни сбирки: съставяна е с оглед на богослужебните му нужди и на практикуваното богослужение в многобройните му метоси по българските земи, включително и с представителството му в редица големи духовни центрове, с които е поддържал връзки. Запазените рилски книги, документи и артефакти са доказателство за непрекъснатата му ползотворна дейност през цялото Средновековие и Възраждане.

Само музикалните ръкописи в рилската библиотека са над 100. Началото на изследването им започва към средата на XX в., когато известният църковен композитор, богослов, педагог и изследовател Петър Динев попада в рилската библиотека на 21 музикални ръкописа, нотирани с така наречената „Нова метода“ или хурмузиево-хрисантова нотация, въведена след 1814 г. от Цариградската патриаршия. С откритите от Петър Динев ръкописи става известно едно цяло поколение от рилски книжовници, занимавали се и с църковна музика, начело с видния български книжовник отец Неофит Рилски. Между тях са известните Атанасий Рилски, Аверкий поп Стоянов, Кирил, Ксенофонт и много други. Откритите музикални ръкописи дават основание на Петър Динев да заговори за голяма певческа школа, функционираща към Рилския манастир. С това откритие началната

граница на българската възрожденска музика, отнасяна дотогава към средата на XIX в., и свързвана единствено с появата на светската музикална култура, се измести с повече от четвърт век назад – към 20-те години на XIX в.

През 70-те и 80-те години на XX в. сътрудници от тогавашния Институт за музикознание при БАН (днес Институт за изследване на изкуствата), при внимателна работа в библиотеката на манастира откриха още над 30 музикални ръкописа от XVIII и самото начало на XIX в. до Новата метода, и над 50 от XIX в. на Новата метода. Повечето от тях – според запазени приписки – са писани в манастира. В редица от по-ранните ръкописи, писани до Новата метода, се четат имената на неизвестни дотогава български книжовници, занимавали се също с църковна музика, като проигумен Йоасаф Рилски, Йеротей, Йосиф и много други, които съставят също едно цяло значимо поколение музикални дейци преди поколението около Неофит Рилски. С привеждането им в известност, границата на българската музика през Възраждането се измести още надолу – към началото на XVIII в.

Според езика, рилските музикални ръкописи се систематизират в три групи: славяноезични (на църковнославянски език), двуезични (гръцко-църковнославянски) и гръцкоезични. Издадохме един том с описание на славяноезичните музикални ръкописи по предишен проект, спонсориран също от Фонд „Научни изследвания“. Сега приключваме с описание на двуезичните ръкописи. Планираме още проучване и на гръцките музикални ръкописи, които са най-много в библиотеката – над 50, както и на рилски музикални ръкописи, които се намират извън манастирската библиотека. Специално проучването на двуезичните музикални ръкописи засвидетелства двуезичието като практика в източно-православния свят, чиято традиция отвежда още към времето на светите братя Кирил и Методий. Гръцкият език през цялото Средновековие и ранно Възраждане (докъм средата на XIX в.), няма етническа конотация – схващал се е като култов, език на християнското богослужение, и като културен – език на богатата традиция на Античността.

Проучването на рилските музикални ръкописи показва, че те представляват най-голямата и най-богатата музикална сбирка от нотирани ръкописи в България и една от най-големите сбирки с нотирани славянозични

православни ръкописи, произхождащи от Балканите, съхранявани в европейска библиотека, каквото е Рилската. От тях има преписи от всички основни типове нотирани певчески книги, употребявани в богослужебната практика на православната църква. Те са особено ценни с това, че дават представа за музикалното развитие през един от най-динамичните периоди в историята на Източна Европа и специално на балканския регион – ранното и същинското балканско Възраждане откъм втората половина на XVII докъм края на XIX в., когато се формират нациите на Балканите. Всъщност по тях ние можем да реконструираме историята на балканската православна музика с нейните развойни процеси. Оттук целта на работата ни е да приведем в известност едно богато културно наследство със значимост в национален, общобалкански и общеевропейски контекст чрез изготвяне на научен опис на ръкописите и съответен илюстративен албум.

Убедена съм, в заключение, че в докладите, както са заявени, ще се представят най-новите резултати от проучванията върху наследството на Рилския манастир, и то от гледната точка на различни дисциплини – история, език, литература, богословие, изобразително изкуство, музика и ще дадат материал за ползотворни дискусии. Приятно задължение накрая е да изкажа горещата си благодарност на всички, които допринесоха този форум да стане факт: на Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката, на Ръководството на Института за изследване на изкуствата при БАН, на моите колеги с които работим изключително ползотворно по проекта – проф. Вася Велинова, проф. Иван Желев, доц. Елена Узунова, маг. Асен Атанасов и г-н Андрей Касабов. И разбира се, много на Негово Преосвещенство Адрианополски епископ Евлогий, игумен на Рилския манастир, който за сeten път ни предоставя гостоприемството си.

Сърдечно благодаря на всички вас, които приехте поканата ни да участвате с доклади.

Добре дошли и успешна и ползотворна работа!

Чл.-кор. Светлана Куомджиева,
ръководител на проекта